

نهضت اسلامی به رهبری امام خمینی (ره) ۲

ادامه مبارزه امام خمینی

آزادی امام خمینی: شاه تصور می‌کرد با دستگیری‌های گسترده، تهدید به اعدام و تبعید معترضان و مخالفان، مردم ساکت خواهند شد، اما مبارزه مراجع تقلید، علما و مردم برای آزادی امام و یاران ایشان از طریق ارسال تلگراف‌ها و پخش اعلامیه‌ها و ... ادامه یافت. پس از چند ماه، شاه به ناچار دستور داد، امام را از زندان خارج و به خانه‌ای در شهر تهران منتقل کردند. امام چندین ماه در تهران تحت نظر قرار داشت و سرانجام، در فروردین ماه ۱۳۴۳ ش. به قم بازگشت.

مخالفت امام خمینی با لایحه کاپیتولاسیون: چند ماه پس از آزادی امام، خیانت جدید حکومت افشا شد و ایشان را سخت ناراحت کرد. این خیانت عبارت بود از تصویب لایحه مصونیت قضایی امریکائیان (کاپیتولاسیون) در ایران که توسط حسنعلی منصور، نخست‌وزیر وقت، به مجلس برده شده بود.

در سال ۱۳۴۰ قراردادی بین المللی در وین، پایتخت اتریش، به تصویب رسید که بسیاری از کشورها آن را امضا کردند. طبق این قرارداد، مأموران سیاسی یک کشور در خاک کشور دیگر از مصونیت قضایی برخوردار بودند؛ یعنی، اگر مرتکب جرمی می‌شدند، آن کشور نمی‌توانست آنها را محاکمه کند؛ بلکه می‌بایست در کشور خودشان محاکمه می‌شدند. دولت امریکا می‌خواست این قانون شامل حال نظامیان امریکایی و خانواده آنان که در ایران بودند نیز بشود. با توجه به اینکه در آن زمان چند هزار امریکایی در ایران ساکن بودند و بعضی از آنها رفتار مناسبی نیز با مردم نداشتند، این تصمیم به معنای نقض استقلال کشور و توهین به ملت ایران بود.

تبعید امام خمینی به ترکیه : امام که تصویب لایحه کاپیتولاسیون را ذلتی برای مردم مسلمان ایران می‌دانست، با یک سخنرانی بیدارکننده، موضوع را به اطلاع مردم رساند و تصویب آن را محکوم کرد. ایشان در این بیانات علاوه بر اعتراض شدید به نمایندگان مجلس، هیئت دولت و حتی شخص شاه به دلیل قبول و تصویب چنین خیانت‌نامه‌ای، حملات شدید نیز به آمریکا کرد که تا آن زمان بی‌سابقه بود.

به دنبال این بیانات و نیز پخش اعلامیه دیگری از امام در سطح کشور، حکومت دریافت که امام خمینی اهل سازش و سکوت نیست؛ از این رو تصمیم گرفت ایشان را از کشور تبعید کند. سحرگاه روز سیزدهم آبان ماه سال ۱۳۴۳، مأموران رژیم به منزل امام یورش بردند و ایشان را دستگیر و به فرودگاه تهران منتقل کردند و به ترکیه فرستادند. امام مدتی در ترکیه بود و سپس از آنجا به نجف در عراق تبعید شد و تا آستانه پیروزی انقلاب اسلامی در این شهر بود.

رئیس‌جمهوری منصور : به دنبال تصویب لایحه کاپیتولاسیون و تبعید امام خمینی، یکی از اعضای جمعیت هیئت‌های مؤتلفه اسلامی به نام محمد بخارایی، منصور را به قتل رساند. پس از اعدام انقلابی منصور، شاه، امیرعباس هویدا را که مطیع خواسته‌هایش بود، به نخست‌وزیری منصوب کرد.

شکل‌های مبارزات مردم

برخلاف تصور رژیم شاه، مبارزات مردم پس از سرکوبی قیام پانزدهم خرداد و تبعید امام متوقف نشد. این مبارزات را می‌توان در سه دسته مورد مطالعه قرار داد :

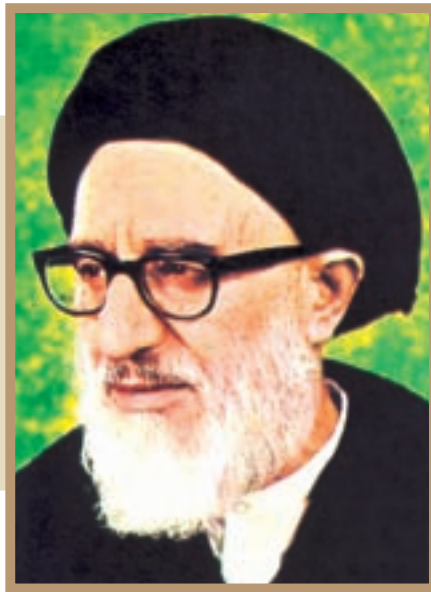
الف) مبارزه سیاسی

مبارزه سیاسی به شکل‌های مختلفی در داخل و خارج از کشور انجام می‌شد که عبارت بود از :

- ۱- مبارزه امام و پیروانش : این مبارزه از مکتب اسلام الهام می‌گرفت و به دنبال ایجاد حکومت اسلامی بود. روحانیان و دانشجویان در این شکل از مبارزه نقش مهمی داشتند.
- ۲- مبارزه پراکنده تعدادی از شخصیت‌ها و گروه‌های سیاسی : این مبارزه در چارچوب قانون اساسی رژیم پهلوی و برای اصلاح آن رژیم صورت می‌گرفت.

ب) مبارزه فرهنگی

برای مقابله با هجوم فرهنگی رژیم پهلوی و دیگر جریان‌های فکری به فرهنگ و ارزش‌های اسلامی، جبهه فرهنگی گسترده‌ای شکل گرفت. امام خمینی، خود در نجف با تدریس بحث حکومت اسلامی قدم در راه مبارزه فرهنگی نهاد. در ایران نیز شخصیت‌های مذهبی و فرهنگی بزرگی نظیر استاد شهید آیت‌الله مرتضی مطهری، علامه محمدحسین طباطبایی و دکتر علی شریعتی در این زمینه تلاش زیادی کردند و با نوشتن کتاب، برگزاری کلاس‌های آموزشی و تفسیر قرآن و نهج البلاغه، و معرفی چهره واقعی اسلام در مساجد، حسینیه‌ها و دانشگاه‌ها، به مبارزه علیه رژیم پرداختند. انتشار و توزیع کتاب‌ها و نشریه‌های مختلف به صورت آشکار و مخفی، تأسیس کتاب‌خانه‌های دانشجویی در دانشگاه‌ها و مساجد، بخشی دیگر از فعالیت‌های فرهنگی بود که توسط روحانیان، معلمان، استادان دانشگاه و دانشجویان انجام می‌گرفت.

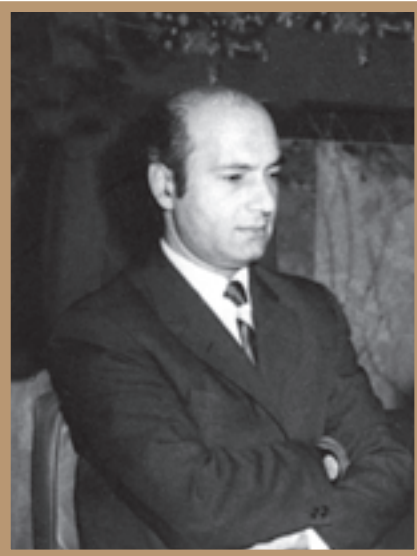
آیت‌الله سید محمود طالقانی، اسوه مبارزه و مقاومت
در برابر رژیم پهلوی

شهید آیت الله مرتضی مطهری، اندیشمند بزرگ اسلامی

علامه محمدحسین طباطبایی، استاد نامدار فلسفه اسلامی و مفسر معروف قرآن کریم

دکتر علی شریعتی، متفکر مسلمان

پ) مبارزه مسلحانه

پس از خشونت رژیم در پانزدهم خرداد و کشتار مردم بی دفاع، تدریجاً فکر مبارزه مسلحانه در میان برخی از جوانان قوت گرفت و گروه‌ها و سازمان‌های مختلفی به وجود آمدند که خط مشی مبارزه مسلحانه را تعقیب می کردند. اعدام حسنعلی منصور توسط اعضای جمعیت‌های مؤتلفه اسلامی در همین جهت انجام گرفت. این گروه‌ها و سازمان‌ها موفق شدند تعداد محدودی از مأموران وابسته به رژیم شاه و عوامل بیگانه را از بین ببرند. البته برخی از این سازمان‌ها مانند مجاهدین خلق و چریک‌های فدایی خلق نتوانستند مردم را با خود همراه کنند؛ زیرا دارای عقاید غیراسلامی و حتی ضد اسلامی بودند و بنابراین، مردم به آنان اعتماد نداشتند.

پرسش و جست و جو

- ۱- علت تبعید امام خمینی به ترکیه چه بود؟
- ۲- منصور چرا و توسط چه کسی به قتل رسید؟
- ۳- پس از قیام ۱۵ خرداد، مبارزات سیاسی بر ضد حکومت پهلوی به چه شکل‌هایی ادامه یافت؟
- ۴- کدام شخصیت‌ها در مبارزه فرهنگی با حکومت پهلوی فعال بودند؟
- ۵- چرا مردم به برخی از گروه‌ها که مبارزه مسلحانه می‌کردند، اعتماد نداشتند؟

فعالیت تکمیلی

– دلایل و عوامل تداوم نهضت اسلامی ملت ایران را پس از سرکوب خونین قیام ۱۵ خرداد و تبعید امام خمینی (ره) به ترکیه بررسی کنید.

.....

.....

.....

.....

.....

انقلاب اسلامی ایران

ایران در نیمهٔ اول سال ۱۳۵۶: رژیم پهلوی در اوج قدرت

اوضاع سیاسی: در نیمهٔ اول سال ۱۳۵۶، در ظاهر چنین به نظر می‌رسید که حکومت پهلوی در اوج قدرت است. رژیم از طریق سازمان مخوف ساواک و دیگر دستگاه‌های پلیسی و امنیتی تقریباً مخالفان را سرکوب کرده بود. امریکا و دیگر کشورهای غربی، پشتیبان جدی شاه بودند و شوروی نیز روابط دوستانه‌ای با آن رژیم داشت. اما در چنین شرایطی، نفرت و خشم فروختهٔ مردم از خاندان پهلوی روزبه‌روز بیشتر می‌شد.

اوضاع اقتصادی: افزایش چشمگیر قیمت نفت در نیمهٔ اول دههٔ ۱۳۵۰، تأثیر چندانی بر زندگی مردم ایران نداشت، تنها اندکی زندگی کارمندان دولت بهبود یافت. بیشتر مردم ایران به‌ویژه در روستاها و شهرهای کوچک، در فقر و بیکاری به سر می‌بردند. درآمدهای سرشار نفتی بیشتر صرف واردات کالاهای تجملی و تجهیزات نظامی شد و یا توسط درباریان، مقام‌های حکومتی و شرکت‌های خارجی به یغمارفت.

فضای باز سیاسی، دیکتهٔ جدید امریکا برای شاه

در سال ۱۳۵۵ش. کارتر^۱ با شعار تبلیغاتی «حقوق بشر»، رئیس‌جمهور امریکا شد. در راستای همین شعار تبلیغی بود که کارتر، محمدرضا پهلوی را وادار کرد تا طرحی را موسوم به «فضای باز سیاسی» در ایران اجرا کند. براساس این طرح، حکومت ایران می‌بایستی اندکی سرکوب و خفقان را کاهش دهد و آزادی‌های محدودی به مردم می‌داد. به این منظور، شاه در تابستان ۱۳۵۶ش. هویدا را پس از تقریباً سیزده سال نخست‌وزیری برکنار و جمشید آموزگار را که وابستگی و نزدیکی بیشتری به امریکایی‌ها داشت، جانشین او کرد.

۱- جیمی کارتر کاندیدای حزب دمکرات با شکست رقیب خود از حزب جمهوری‌خواه رئیس‌جمهور شد.

* محمدرضا شاه، خوشحال و سرمست از پشتیبانی کارتر، رئیس‌جمهور امریکا

ایران در نیمه دوم سال ۱۳۵۶: خروشی ملت بر رژیم پهلوی

شهادت حاج آقا مصطفی خمینی و مقاله توهین آمیز روزنامه اطلاعات: حاج آقا مصطفی خمینی، فرزند امام خمینی، در آبان ۱۳۵۶ به طرز مشکوکی در نجف به شهادت رسید و مردم ایران به شدت متأثر شدند. مجالس سوگواری فرزند امام در سراسر ایران حتی در روستاها، با شکوه خاصی

امام خمینی و فرزند بزرگوارشان حاج آقا مصطفی

برگزار شد. مردم در این مجالس ضمن ابراز ارادت و احترام نسبت به امام خمینی، خشم و نفرت خود را از رژیم نشان دادند. مجلس ختم حاج آقا مصطفی در شهرهایی مانند تهران و قم به تظاهرات خیابانی علیه حکومت تبدیل شد. شاه و درباریان، خشمناک از اقدام ملت ایران در گرامی داشت یاد و نام امام و فرزندش، مقاله‌ای را در روزنامه اطلاعات منتشر کردند که در آن، به امام خمینی (ره) توهین شده بود. این اقدام بر خشم و نفرت مردم از رژیم افزود.

قیام مردم قم در ۱۹ دی ۱۳۵۶: دو روز بعد از انتشار مقاله توهین آمیز روزنامه اطلاعات، مردم قم در اعتراض به آن مقاله، تظاهرات باشکوهی را برگزار کردند. مأموران رژیم تظاهرکنندگان را به گلوله بستند و جمعی را شهید و زخمی کردند.

قیام مردم تبریز در ۲۹ بهمن ۱۳۵۶: ملت ایران مصمم بود در مقابل رژیم ظلم و ستم از پا نایستد. به مناسبت چهلم شهدای قیام ۱۹ دی قم، مردم تبریز قیام کردند و خیابان‌های این شهر صحنه برخورد خونین مأموران رژیم با مردم شد و جنایت دیگری بر جنایات رژیم افزود.

ایران در سال ۱۳۵۷: تداوم مبارزه تا سقوط رژیم پهلوی

در اولین روزهای سال ۱۳۵۷ مردم شهرهای یزد، جهرم و کازرون به مناسبت چهلم شهدای قیام تبریز تظاهرات کردند. اعلامیه و پیام‌های امام خمینی که مردم را به ادامه مبارزه تا سرنگونی شاه دعوت می‌کرد، موجب شد تا روز به روز، دامنه مخالفت و اعتراض مردم علیه رژیم گسترش پیدا کند. ماه رمضان آن سال با سال‌های قبل متفاوت بود، روحانیان و سخنرانان با استفاده از فضای معنوی این ماه، مردم را به ادامه مقاومت در برابر حکومت دعوت کردند. نماز عید فطر در تهران که با حضور میلیونی مردم به امامت حجت الاسلام دکتر محمد مفتاح^۱ و با سخنرانی حجت الاسلام دکتر محمدجواد باهنر^۲ برگزار شد و در پایان به یک تظاهرات گسترده انجامید.

۱- دکتر مفتاح پس از پیروزی انقلاب اسلامی، ریاست دانشکده الهیات دانشگاه تهران را به عهده گرفت و در سال ۱۳۵۸ توسط

صدا انقلابیون به شهادت رسید.

۲- دکتر باهنر پس از پیروزی انقلاب اسلامی در کابینه شهید رجایی، وزیر آموزش و پرورش بود و پس از انتخاب رجایی به ریاست

جمهوری، نخست‌وزیر شد. این دو یار مبارز سرانجام در انفجار دفتر نخست‌وزیری در ۸ شهریور ۱۳۶۰ به دست منافقین (مجاهدین خلق)

به شهادت رسیدند.

شهید دکتر محمد جواد باهنر

شهید دکتر محمد مفتوح

تظاهرات مردم تهران در شهریور ۱۳۵۷

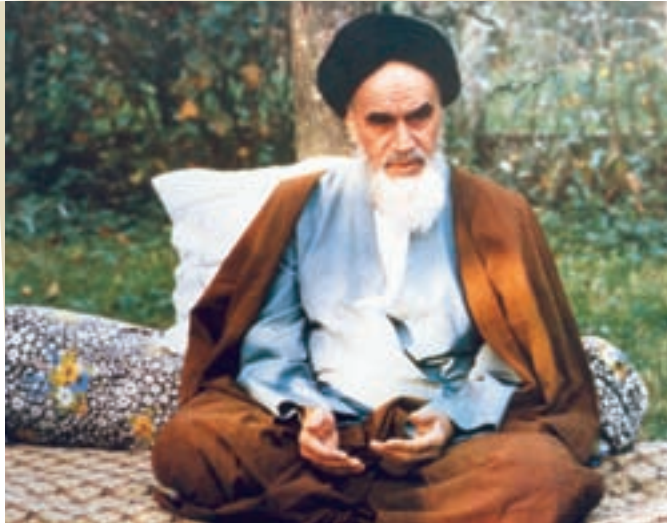
۱۷ شهریور (جمعه سیاه): رژیم، بامداد روز جمعه، ۱۷ شهریور، در تهران و یازده شهر دیگر اعلام حکومت نظامی کرد. مردم مبارز تهران براساس تصمیمی که در راه پیمایی روز قبل اعلام شده بود، صبح روز ۱۷ شهریور در خیابان و میدان ژاله (شهدای کنونی) گرد هم آمدند. مزدوران شاه بی رحمانه جمعیت را به گلوله بستند و صدها زن و مرد و کودک و جوان را به شهادت رساندند. امام خمینی (ره) در پیامی به مناسبت این جنایت وحشیانه فرمود: «ای کاش خمینی در میان شما بود و در کنار شما در جبهه دفاع برای خدای تعالی کشته می شد.»

کارتر که با شعار «حقوق بشر» رئیس جمهور امریکا شده بود، بعد از این کشتار هولناک هم چنان به حمایت خود از شاه و حکومت او ادامه داد.

جمعه سیاه تهران (۱۷ شهریور ۱۳۵۷)

هجرت امام از نجف به پاریس: پس از آنکه قیام ملت ایران علیه رژیم ستمشاهی شتاب بیش تری گرفت، دولت عراق با هماهنگی رژیم شاه، امام را وادار کرد که آن کشور را ترک کند. امام ابتدا قصد داشت به یکی از کشورهای مسلمان مهاجرت کند، اما چون دولت کویت به ایشان اجازه ورود نداد، ناچار به فرانسه رفت و در محله نوفل لوشاتو در حومه شهر پاریس اقامت گزید. هجرت امام به پاریس به سود انقلاب اسلامی تمام شد؛ زیرا با حضور امام در آن شهر، بسیاری از مبارزان توانستند با ایشان ملاقات و گفت و گو کنند؛ هم چنین، این امکان برای خبرنگاران از سراسر جهان فراهم آمد تا پیام امام را به گوش مردم ایران و جهان برسانند.

امام خمینی (ره) در پاریس

کشتار دانش آموزان در ۱۳ آبان : دانش آموزان و دانشجویان در مبارزه با حکومت طاغوت نقش مؤثری داشتند. در روز ۱۳ آبان ۱۳۵۷، جمع زیادی از دانش آموزان و دانشجویان در حمایت

شُرکت گسترده دانش آموزان و دانشجویان در تظاهرات ضدحکومتی

از انقلاب و امام خمینی در مقابل دانشگاه تهران تظاهرات کردند. مأموران رژیم، جوانان دانش‌آموز و دانشجو را به گلوله بستند و تعدادی از آنان را شهید و زخمی کردند.

تشکیل دولت نظامی: در آبان ۱۳۵۷، شاه به منظور ترساندن مردم و فراهم آوردن زمینه سرکوب گسترده مخالفان به وسیله ارتش، دستور داد تا دولت نظامی تشکیل شود؛ به همین منظور، ارتشبد از هاری نخست‌وزیر شد و بیشتر وزیران کابینه خود را از فرماندهان ارتش برگزید.

راه پیمایی های تاسوعا و عاشورای ۱۳۵۷، نشانه سقوط نزدیک شاه: با فرا رسیدن ماه محرم، شور و اشتیاق برای مبارزه با حکومت طاغوت بالا گرفت. دولت نظامی از هاری می‌کوشید با ایجاد رعب و وحشت مانع تظاهرات مردم شود؛ اما حضور میلیونی مردم ایران، مخصوصاً مردم تهران در راه پیمایی های تاسوعا و عاشورای سال ۱۳۵۷ به جهانیان ثابت کرد که شاه و حکومت او را نمی‌توان

تظاهرات مردم تهران در عاشورای ۱۳۵۷؛ نشانه سقوط نزدیک رژیم پهلوی

با زور اسلحه حفظ کرد.

دولت بختیار: پس از راه‌پیمایی‌های تاسوعا و عاشورا، دولت‌مردان امریکا فهمیدند که نجات شاه امکان‌پذیر نیست؛ بنابراین، تصمیم گرفتند با به قدرت رساندن فردی که سابقه مخالفت با رژیم را داشت و مورد اعتماد آنان بود، در صفوف مخالفان رژیم اختلاف ایجاد کنند و مانع پیروزی انقلاب اسلامی شوند؛ به همین منظور، شاپور بختیار نخست‌وزیر شد و شاه چند روز پس از آن، از کشور گریخت. امریکا حتی یکی از فرماندهان نظامی خود را به ایران فرستاد تا ارتش را به پشتیبانی از دولت بختیار تشویق کند.

امام خمینی با درک اهداف دشمنان، ضمن غیرقانونی شمردن دولت بختیار، شورای انقلاب را تشکیل داد و اعلام کرد به زودی به میهن باز خواهد گشت.

بازگشت امام خمینی به وطن : تلاش‌های امریکا و بختیار برای ممانعت از ورود امام به ایران، بر اثر مقاومت مردم درهم شکست و رهبر انقلاب روز ۱۲ بهمن ۱۳۵۷، پس از چهارده سال و چند ماه تبعید به میهن بازگشت. امام در میان استقبال تاریخی و بی‌سابقه مردم، از فرودگاه مهرآباد به بهشت زهرا رفت تا به شهیدان انقلاب اسلامی ادای احترام کرده باشد.

دهه فجر انقلاب اسلامی : امام خمینی (ره) سه روز بعد از بازگشت، به پیشنهاد شورای انقلاب،

استقبال تاریخی از ورود امام خمینی (ره) به ایران

مهندس مهدی بازرگان را به‌عنوان نخست‌وزیر دولت موقت انقلاب منصوب کرد و بار دیگر دولت بختیار را غیرقانونی شمرد. امام همچنین از ارتشیان خواست که به مردم بپیوندند. افسران نیروی هوایی اولین گروهی بودند که به انقلاب پیوستند. با هوشیاری امام و حضور مردم در صحنه، تلاش‌ها برای انجام یک کودتای نظامی ناکام ماند و سرانجام، روز ۲۲ بهمن ۱۳۵۷ انقلاب اسلامی به رهبری امام خمینی به پیروزی رسید و نظام طاغوت سرنگون شد.

امام خمینی (ره) در بهشت‌زهرای تهران در ۱۲ بهمن ۱۳۵۷ (عکاس: علی کاوه)

* سرنگونی نظام شاهنشاهی در ایران

ویژگی‌های حکومت پهلوی

- ۱- وابستگی سیاسی به بیگانگان : در طول دوران حاکمیت پهلوی، قدرت‌های خارجی به خصوص دولت‌های انگلستان و آمریکا بر ایران نفوذ و سلطه داشتند. در سال‌های پایانی رژیم پهلوی، ایران عملاً به پایگاه سیاسی و نظامی آمریکا در منطقه خلیج فارس تبدیل شده بود.
- ۲- اسلام‌زدایی و غرب‌گرایی : حکومت پهلوی تمامی ابزارهای تبلیغاتی را به کار گرفت تا مبانی و ارزش‌های اسلامی را تضعیف کند و فرهنگ غربی را در ایران رواج دهد.
- ۳- وابستگی اقتصادی به خارج : خاندان پهلوی علاوه بر واگذاری منابع حیاتی ملت ایران به بیگانگان، ایران را به بازار مصرف کالاهای خارجی تبدیل کردند؛ به طوری که هنگام سقوط این رژیم، کشور ما از لحاظ کالاهای اساسی و مواد غذایی وابستگی شدیدی به خارج داشت.
- ۴- استبداد و سرکوب : حکومت پهلوی با پایمال کردن حقوق ملت، آزادی‌های مشروع و قانونی مردم را نادیده می‌گرفت و مخالفان و منتقدان را بی‌رحمانه سرکوب می‌کرد؛ کشتار مردم بی‌گناه در مسجد گوهرشاد مشهد (۱۳۱۴ ش.)، ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ و ۱۷ شهریور ۱۳۵۷ از آن جمله‌اند. صدها نفر در این دوران اعدام و هزاران نفر دیگر در زندان‌ها شکنجه شدند^۱.

۱- موزه عبرت که در زمان رژیم پهلوی زندان و شکنجه‌گاه مبارزان بود، محل مناسبی برای بازدید دانش‌آموزان است.

پرسش و جست و جو

- ۱- اوضاع اقتصادی ایران را در سال ۱۳۵۶ در دو سطر توضیح دهید.
- ۲- چرا شاه در تابستان ۱۳۵۶ هویدا را برکنار و آموزگار را نخست وزیر کرد؟
- ۳- علت قیام مردم قم در ۱۹ دی ۱۳۵۶ چه بود؟
- ۴- چرا مهاجرت امام خمینی به پاریس به سود انقلاب تمام شد؟
- ۵- رویدادهای هر ستون را برحسب ترتیب وقوع شماره گذاری کنید.

سال ۱۳۵۷	سال ۱۳۵۶
۱- جمعۀ سیاه ( )	الف) قیام مردم تبریز ( )
۲- کشتار دانش آموزان ( )	ب) برکناری هویدا از مقام نخست وزیری ( )
۳- قیام مردم کازرون و جهرم ( )	پ) قیام مردم قم ( )
۴- راه پیمایی تاسوعا و عاشورا ( )	ت) انتشار مقاله توهین آمیز در روزنامه اطلاعات ( )
۵- بازگشت امام به ایران ( )	ث) درگذشت حاج آقا مصطفی خمینی ( )
۶- تشکیل شورای انقلاب ( )	
۷- تشکیل دولت بختیار ( )	

فعالیت تکمیلی

– علل و عوامل پیروزی انقلاب اسلامی و سقوط رژیم پهلوی را بررسی کنید.

.....

.....

.....

.....

.....